

Osvrtanje na takve pojave danas je dosta važno jer nam otkrivaju stvarnu brigu za ravnopravnost jezika svih naših naroda, i u vezi s tim slobodnu upotrebu hrvatskog i srpskog imena u nazivu jezika, a zatim i temelje avnojskih odluka o jeziku, temelje na kojima počiva socijalistička Jugoslavija. Danas su mnogima ti temelji neugodni, rado bi ih zaboravili, no upravo zato treba podsjećati na njih da opet ne zalutamo u jezični unitarizam koji po svojim plodovima ne bi bio ništa bolji od starojugoslavenskoga.

S a ž e t a k

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 808.62:800.853(091), stručni članak, primljen za tisak 20. rujna 1987.

From the Recent Past of Our Language

Analyzing the appellation Croatian or Serbian (Standard) Language, the author lists several documents from our recent past and of Marxist and Communist orientation. These documents reveal that such Party leaders as M. Pijade, J. Broz Tito and others recognized the distinctness of these languages, calling one of them Croatian – the other Serbian.

OSVRTI

ZA OBAVIJESNOST I GRAMATIČKU PRAVILNOST

1. Povod ovome razmišljanju bile su neke novine u prognozi vremena u Dnevniku zagrebačke televizije. O boljem dijelu tih novina pisala sam u radu *O upotrebi određenih i neodređenih oblika pridjeva*. U ovome ću radu progovoriti o onom drugom dijelu tih novina.

Ponekad nas vremenska prognoza podsjeća na telefonski razgovor dvojice od kojih se jedan trudi da upotrebom mnoštva fraza što uvjerljivije prenese neku obavijest slušaocu, a ovaj očekuje jasnu obavijest i kad ona izostane, nije mu do nerazumljive obavijesti osobito stalo, sluša s pola uha. Prvi kao da to sluti pa povremeno provjerava da li ga još slušaju. U telefonskim se razgovorima sugovornik „budi” i aktivira pitanjima tipa: Halo, da li me još čuješ?

Naši su meteorolozi, slučajno ili namjerno, pronašli bolji način buđenja dijela televizijskoga gledališta. Oni nakon ponavljanja niza klišeiziranih izraza i samo njima relevantnih riječi najednom upotrijebe kakvu stilski obilježenu konstrukciju koja grune u slušatelja kao grom iz vedra neba i prikuje njegovu pažnju uz televizijski ekran. Neka od takvih gromovitih stilskih sredstava jesu dijelni (partitivni) genitiv uz bezlično upotrijebljen glagol *biti* i pridjev u neodređenu obliku, najčešće uz imenicu *vrijeme*, kao u primjeru tipa: *Bit će još lijepa vremena*. Nakon toga opet slijede ustaljeni klišeizirani izrazi. Evo primjera. Oborine (ono što se obara s neba) jesu: snijeg, susnježica, kiša, rosulja, gràd (tuča) i možda još štogod. Sada se rjede čuje da kod nas pada snijeg, povremeno se upotrijebi poetski izraz *sniježi*. Kod nas će umjesto toga *biti snježnih oborina*. A kako je snijeg samo jedna od oborina,

u parafrazi ispada da će *biti snježnih oborina oborina*. Tako nam i *hladnija zračna masa polarnoga porijekla donosi oblačne mase sa snježnim oborinama*. Zbog pretjerane zalihosti to je gotovo nerazumljivo, a htjelo se reći ovo: *Hladniji zrak polarnoga porijekla donosi nam oblake sa snijegom*. Drugoga dana *hladniji, topliji, hladan zrak* postaje (V. Tutiš) *hladnija, toplija, hladna zračna masa*. U prvom Dnevniku zagrebačke televizije od 2. ožujka 1987. čulo se odjednom sve to i još k tome *oblačne mase i karakteristike vremenskih prilika*, tj. karakteristika 'prilika u atmosferi' prilika, jer za vrijeme u meteorološkom smislu nalazimo u rječnicima tumačenje 'prilike u atmosferi'. U samo jednom Dnevniku pet puta masom po glavi slušaoca! U prvi smo mah pomislili da su to valjda novi meteorološki nazivi, ali u drugom Dnevniku istoga dana ista meteorologica (V. Tutiš) govori o *hladnom i toplom zraku i o oblacima*, pa time pokazuje da su *vremenske prilike, oblačni slojevi, snježne oborine, hladna zračna masa* i tome slično samo njezina stilska varijacija na temu: *vrijeme, oblaci, snijeg*.¹ Tako često ponavljanje riječi masa u relativno kratku tekst u ne samo da je stilski loše i da se time jezik siromaši nego je to bijeg u nejasnoću. U tolikim masama utopila se obavijest o toplini i hladnoći zraka. U tu su masu potonuli čak i oblaci. Kiša je ipak ostala pošteđena utapljanja u oborinsku masu, valjda zbog važnosti za opstanak ljudi i elektroenergetskog sistema, a magla je ionako dovoljno maglovita da je ne treba masom zamagljivati. Sad nam se ne govori o tome kakvo je vrijeme bilo danas. Umjesto toga *upoznajemo se sa značajkama vremenskih prilika*, tj. sa značaj-

kama 'prilika u atmosferi' prilika. A riječ *značajka* navodi se u Jezičnom savjetniku (Matica hrvatska, Zagreb 1971) pod natuknicom *značaj* i za nju se kaže: „*značaj* u istočnim krajevima znači 'značenje, važnost,' a u zapadnim 'karakter'. Ali nijednom od tih značenja tvorba ove riječi ne odgovara, pa ju je bolje izbjegavati. Isto vrijedi i za riječ *značajka* mjesto koje je bolje reći: karakteristika, osobina, oznaka, obilježje, biljega". Navedena značenja obiju riječi potvrđena su i u Rečniku MS i MH i u Rječniku JA.² I za riječ *značaj* i za riječ *značajka* stoji nam dakle na raspolaganju više sinonima koji svojim nedvosmislenim značenjem olakšavaju razumijevanje. Umjesto da se *upoznajemo sa značajkama vremenskih prilika* jasnije bi nam bilo da eventualno čujemo štogod o obilježjima današnjeg vremena ili da čujemo koju riječ o današnjem vremenu (o vremenu danas).

Kad se u prognozi vremena govori o snazi kojega od vjetrova, mogu se čuti rečenice u kojima ima gramatičkih neko- rektnosti koje proizlaze iz nepotpune primjene gramatičkih pravila, kao u jednome od ovih primjera:

Bura će pojačati.

Bura u pojačanju.

Može li se uopće glagol *pojačati* upotrijebiti u takvim rečenicama? U AR tumači se glagol *pojačati* kao 'postati jači'. To se značenje navodi prema jedinjoj, dijalektalnoj potvrdi iz Like. U Rečniku MS i MH navode se primjeri u kojima se glagol *pojačati* upotrebljava kao prijelazan glagol, tj. glagol s objektom u aku-

¹ Možda za prvi Dnevnik tekst vremenske prognoze nije pregledao lektor, a za drugi jest. pa otuda razlike s obzirom na masu masa.

² Služila sam se ovim rječnicima: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb 1880–1976; Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, Matica srpska i Matica hrvatska, Novi Sad i Zagreb 1967–1976; Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, Srpska akademija nauka, Beograd 1965.

zativu. Uz taj se glagol navodi ovo značenje: 'učiniti jačim, povećati snagu čega'. U istom se rječniku glagol *pojačati se* tumači kao 'postati veći, veći snagom, intenzivnošću...' Iz opisanog značenja glagola *pojačati* proizlazi da u prvoj rečenici nedostaje objekt. Umjesto rečenice *Bura će pojačati* (bez objekta) moralo bi doći

ili *Bura će se pojačati*. (Bura će postati snažnija, jača)

ili, uz upotrebu kojega drugoga glagola, *Bura će ojačati*. (Bura će postati jaka.) U AR stoji za riječ *ojačati* 'postati jak ili jači'. Tako se tumači i glagol *ojačati se*. I u Rečniku MS i MH potvrđen je glagol *ojačati se* koji znači isto što *ojačati*. U drugoj rečenici *Bura u pojačanju* glagolska je imenica *pojačanje*. U glagolskim imenicama nema ni traga prijelaznosti ili neprijelaznosti glagola, pa se ta rečenica može tumačiti i kao: *Bura će pojačati* (nedostaje objekt) i kao *Bura će se pojačati* (postati veća, veća snagom). Prema tome kad se govori o *jačini vjetra, kiše* ili sl. stoje nam na raspolaganju glagoli: *ojačati, ojačati se, pojačati se* i drugi, pa bi ih valjalo upotrebljavati umjesto glagola *pojačati* koji ne može stajati bez obavezne objektske dopune u akuzativu. Dakle: *Snažna će bura još pojačati osjećaj hladnoće*. Ali: *Bura će se pojačati*.

2. Nepotpunost obavijesti u rečenici *Bura će pojačati* proizašla je iz nepotpune primjene jednoga od gramatičkih pravila, pravila o obaveznom objektu u akuzativu uz glagole tipa *pojačati*. Poštujući zakonitosti koje nam nameće jezik kao sredstvo međuljudske komunikacije, povećavamo mogućnost boljšega razumijevanja sa sugovornicima. Iz iskustva znamo da se s malo pravilno upotrijebljenih riječi može uspostaviti izvrsna komunikacija, a da govoriti više ne mora uvijek značiti i reći više i

razumljivije. Kako ostvariti kvalitetnu komunikaciju?

Ako su otklonjene najvažnije vanjske zapreke komunikaciji (buka i slično) i ako je razina jezičnoga znanja podjednaka, još uvijek ne znači da će svaka komunikacija biti uspješna. Postoji još jedan važan, rekli bismo presudan faktor, a to je *namjera* govornika. Ako govornik istinski želi uspostaviti komunikaciju i doista sugovorniku nešto priopćiti, onda će se on i potruditi da odabere pravu riječ, pa će dodatnim pitanjima, eventualno, provjeriti koliko je sugovornik razumio ono što je on kao govornik rekao. Ima međutim situacija kada govornici s v j e s n o rabe takve konstrukcije ili takve riječi u kojih se od bujice riječi ne može razaznati što se zapravo htjelo reći. Jedan od najočitijih primjera takve upotrebe jezika jest politički jezik.³ Tome pomodnom trendu ne odoljevaju čini se ni drugi. Olakšavajuća okolnost za neke od tih drugih jest činjenica da im bavljenje jezikom nije ni struka ni cilj, već im jezik doista služi kao sredstvo za prenošenje obavijesti o njihovoj stručnom znanju širem krugu slušalaca, na primjer. Međutim, sama činjenica da se netko obraća širokom krugu ljudi različite razine znanja i obrazovanja, nameće, čini nam se, potrebu da obavijest bude stručna, jasna i prihvatljivo formulirana, neopterećena usko stručnim nazivima, te jezično korektna i smislena jer bi ta obavijest onda imala dvostruku ulogu: na stručan bi način mogla slušaocima davati relevantne podatke o nekoj temi a istovremeno bi mogla poslužiti i kao jezični uzor koji se oponaša. Za političare nam nije čudo da „bježe” u klišeizirane izraze, da ih se „ne može uhvatiti ni za

³ O politici u jeziku usp. D. Skiljan, Pogled u lingvistiku, II. izdanje, Skolska knjiga, Zagreb 1985, str. 220–221.

glavu ni za rep". Upotreba poznatih riječi u novom, većini sugovornika nepoznatom značenju mistificiranje je jezika.⁴ Zna se da je riječ u ustaljenu, svima razumljivu značenju jasna, da ona ima svoju težinu. Takva rečenica obavezuje. Ona nije sredstvo održavanja bilo kakve komunikacije i ne može se tumačiti na više međusobno oprečnih načina, pa da svatko onda bira onaj način koji mu u tome času najviše odgovara. Kad govornik govori nerazumljivo, kad upotrebljava mnoštvo klišeiziranih izraza, pred sugovornikom su dvije mogućnosti: 1. Da pasivno sluša, 2. da se pokuša i sam uključiti u takav razgovor. Ako sugovornik prihvati drugu mogućnost, pred njim se opet otvaraju dva puta: da se smislenim, običnim normalnim riječima suprotstavi poplavi klišeiziranih izraza i da tako pokuša komunicirati ili da oponaša govornika, tj. da se i sam počne služiti istim riječima i konstrukcijama kojima se služi i govornik. Sugovornik pri tome često ne razumije značenje govornikovih riječi, ali misli da se izborom takvih riječi i konstrukcija uključuje u krug onih „upućenih” u problematiku. Tu se sugovornik vara. Dok se on jedva malo uspio približiti govorniku oponašajući ga, govornik već podiže novu barijeru novom upotrebom riječi u samo njemu i njegovu bliskom krugu znanim značenjima i tako se od v a j a od neupućenih s kojima (naizgled) želi komunicirati. U takvoj komunikaciji najčešće je gomilanje imenica, preteže nominalni stil. Pojmovi se nižu, a akcije među njima gotovo da i nema. To su rečenice tipa: *Naše subjektivne slabosti i objektivne okolnosti razlog su nemogućnosti ostvarivanja zacrtane ekonomske politike na planu izvoza. ili: Zato i ovaj prijedlog treba*

shvatiti kao izraz konkretizacije višegodišnjeg preispitivanja funkcioniranja političkog sistema.

(Vjesnik od 19. ožujka 1987, str. 1).

Zaključimo ovo razmišljanje o jeziku preporukom: radi veće razumljivosti širokom krugu onih koji prate televizijski program, valjalo bi težiti gramatički korektnim i obavijesnim rečenicama. Takva bi obavijest bila prava obavijest i jezični uzor. Bila bi i stručna, i jasna i jezično prihvatljivija onima kojima je namijenjena. Kad je riječ o vremenskoj prognozi, mi smo za *topao... i hladan zrak, za snijeg i oblake. A tople... i hladne zračne mase* mogu se upotrebljavati ili kao stilska rezerva ili u onim situacijama u kojima veća zalihost ne smeta.

Marija Znika

ČORNÓBILJ

Vrijeme prolazi, no nesreća u atomskoj elektrani u Ukrajini, krajem travnja 1986, ne zaboravlja se: glasila nam takoreći svakodneвно nešto o njoj govore i pišu, no oni ipak zaboravljaju činjenicu da se nesreća dogodila u Ukrajini i zanemaruju pravo ime grada u kojem se ta elektrana nalazi.

Velika ovisnost naših prijenosnika vijesti o tuđim i prijenosnicima i izvorima krivac je da se "udomaćilo" ime *Černobilj*, i, mnogo rjeđe, *Černobilj*.

Iz Sovjetskog Saveza sve stiže posredstvom ruskog jezika (nažalost) pa je tako rusko ime ukrajinskoga grada, Чернобыль, došlo i do moćnih drugih prijenosnika vijesti: u njih je *Černóbyl* postao *Chernobyl, Tschernobyl* ... To su nam pak ime naši prenositelji ponašili (a možda mišljahu da su ga nanovo porusili) i

⁴ O mistifikaciji u jeziku i potrebi demistifikacije u jeziku vidi isto, str. 221 - 222.